

Prof. Dr. Ergin Çiftçi
Sporcu
erginciftci@gmail.com

Şah Mat

İki ordu karşılaştı, önce birer savaşçı gönderdiler ölümüne vuruşmaya

FİLMİN KÜNYESİ	
Türkçe adı	Şah Mat
Orijinal adı	Pawn Sacrifice
İngilizce adı	Pawn Sacrifice
Yönetmen	Edward Zwick
Yapım yılı	2014
Yapımcı ülke	ABD
Orijinal dil	İngilizce
Süresi	115 dakika
Eserin yazarı	Steven Knight, Stephen J. Rivele, Christopher Wilkinson
Oyuncular	Tobey Maguire, Liev Schreiber, Peter Sarsgaard, Seamus Davey-Fitzpatrick, Sophie Nélisse
Yaş sınırı	13 yaş
IMDB Puanı	7.4

Mavikale'nin bu sayısında, efsanevi Dünya Satranç Şampiyonu Bobby Fischer'in yaşamını konu alan bir filmi tanıtacağım: Şah Mat

Ankara'nın merkezi bölgelerinden Kızılay'da, Büyülü Fener sinemasındayım. Sinema'nın önü olağandan daha kalabalık görünüyor. Sinemaseverleri buraya toplayan en önemli nedenin, Büyülü Fener Sineması'nın, ülkemizin önemli film festivallerinden Film Ekimi'ne ev sahipliği yapması olduğunu anlamak zor değil. Aslında ben de bugünkü festival filmlerinden birini izleyeceğim. Ama o filmin başlamasına daha çok zaman varken, tam iş çıkışı saatlerinde burada olmamın amacı başka filmi, vizyona bugün giren Şah

Mat filmini izleyebilmek. Bazen boşalan bir salondan çıkan izleyiciler kalabalığı arttırıyor, bazen de kalabalığın bir parçası başlamakta olan bir film için çok sayıdaki salonlardan birine akıyor. Benim içinde bulunduğum dalga üst katlara çıkana kadar giderek seyreliyor, salona neredeyse tek başına giriyorum. Şah Mat için sinemanın küçük salonlarından biri ayrılmış, onun içinde de bir avuç insan var. Yine de heyecanımdan bir şey kaybetmiyorum ve perde açılıyor!

Soğuk Savaş yılları, dünya demir bir perdeyle neredeyse ikiye bölünmüş. Perdenin bir tarafında liderliği Amerika Birleşik Devletleri diğer tarafta Sovyetler Birliği yapıyor. Perdenin her iki tarafındaki devletler ve insanlar kendi değerlerinin haklılığına inanmış, diğer taraftakilere kendilerinin üstünlüğünü kanıtlamaya çalışıyor. Bu buz kadar soğuk savaşın en sıcak çatışmalarının sürdüğü cephe spor müsabakaları. Bir cephede üstünlük sağlamak kendi ideolojisinin ve yönetim tarzının haklılığına kanıt olarak gösteriliyor. Ama bir cephe var ki bu hepsinden daha çok önemseniyor: Satranç! Burada kazanmak daha akıllı, daha zeki, insan olarak daha üstün olmak anlamına geliyor. Amerika Birleşik Devletleri'nin başını çektiği blok pek çok cephede üstünlük sağlamış olmasına karşın bu cephede hiçbir başarısı yok. Sovyetler Birliği satranç konusunda ezici bir üstünlüğe sahip, dünyanın en iyi oyuncularını onlarda, bütün dünya şampiyonları onların içinden çıkıyor. Batı blo-

Şah Mat filminin afişi.

ğu onların satranç zaferlerini çaresizce izliyor.

Bobby Fischer, dünyanın bu gerilimli atmosferinde, Brooklyn'de olumsuz aile ortamında babasız büyüyen küçük bir çocuk. Onu hayata bağlayan ve dünyasını dolduran tek şey, kendi kendine öğrendiği satranç. Ona başka bir yolla ulaşamayan annesi Bobby Fischer'i Brooklyn Satranç Kulübü'nün başkanı Carmine Nigro'ya götürür. Burada Bobby

Carmine Nigro (Conrad Pla), Bobby Fischer'in eşsiz yeteneğini keşfediyor.

Fischer'in çok yetenekli olduğu keşfedilir. Annesinin satranç oynamasına izin verdiği Bobby, bundan sonra okulu dâhil hayattaki her şeyi ihmal ederek satranç üstüne yoğunlaşmayı sürdürür. Kısa zamanda da ülke ve dünya çapında tanınan bir satranç ustası olur. Amacı, Sovyetler tarafından tartışmasız biçimde işgal edildiği bilinen, satranç zirvesine çıkmaktır. Uluslararası turnuvalarda Sovyetlerle mücadelesi hayal kırıklığı yaratır; Sovyet oyuncular, bu bireysel sporda, kendisini geride bırakacak biçimde, bir takım olarak hareket etmektedirler. Bobby Fischer bu direnç karşısında yılgınlığa düşer, satranççı yalnızca kendisi için oynamaya başlar. Bir gün bir avukat kendisiyle temas kurar ve Sovyetlere kafa tutabilecek güçteki tek Amerikalı olarak mücadeleye devam etmesini ister. Bobby Fischer, bu teklifi kabul eder, satranç ustası bir rahibin de katılımıyla oluşan ekip, satrançtaki Sovyet egemenliğine karşı yenden cepheye sürülür.

Sovyet satranç donanmasının amiral gemisi, Boris Spassky, karşılarında sarsılmaz, yenilmez bir anıt gibi durmaktadır. Amerika'da yapılan bir turnuvada

Bobby Fischer, dünya şampiyonuna yenilse de mücadeleye devam eder. Dünya şampiyonluğu aday maçlarında Sovyet ustalarını ezip geçerek unvan maçı için 1972 yılında Boris Spassky'nin karşısına çıkar. Maç iki düşman bloğun tam ortasında bir yerde, İzlanda'nın sakin başkenti Reykjavik'de yapılacaktır. Dünyanın iki kutbunun karşılaşacağı bu maç adeta iki blok arasında kazananın her şeyi alacağı bir ölüm kalım savaşına dönüşür.

Bu sırada Bobby Fischer'in kişiliğinin

den kaynaklanan sorunlar giderek gün yüzüne çıkmaya başlar. Sürekli takip edildiğini, dinlendiğini, etki altına alınmak istendiğini düşünmektedir. Maça çıkmamak için mazeretler öne sürmekte, ikna edilmesi için bitip tükenmek bilmeyen isteklerinin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu paranoyak davranışlar maç başlarken doruğa ulaşır. İlk maçı basit bir hata yaparak kaybeden Bobby Fischer ikinci maça çıkmaz. Boris Spassky, artık maçı kazanacağından emindir. Ancak büyük uğraşlar sonunda

Satranç, Bobby Fischer'in çocuklukta başlayan tutkusudur.

Boris Spassky ve Bobby Fischer dünya şampiyonluğu için karşı karşıya geliyor.

maça devam etmeyi kabul eden Bobby Fischer, böyle düşünen herkesi yanıltır, maçı kazanarak dünya şampiyonu olur.

Filmin kalan kısmında Bobby Fischer'in paranoyak davranışlarının ağırlaşması, bir sonraki unvan maçına çıkmayı reddetmesi nedeniyle unvanın elinden alınması, yıllarca sırta kadem basması, yeniden ortaya çıkarak ambargo altındaki Yugoslavya'da Boris Spassky ile yeniden karşılaşması, Amerika'ya yeniden dönememesi, İzlanda vatandaşlığına geçip hayata burada gözlerini yumması hızlıca verilir. Ve perde iner.

Boris Spassky (solda, Liev Schreiber) ve Bobby Fischer (Tobey Maguire).

Şah Mat filmi, ülkemizde özellikle satrançseverler tarafından merakla bekleniyordu. "Piyon Fedası" adını beklerken "Şah Mat" gibi basmakalıp bir Türkçe isimle vizyona gireceğinin öğrenilmesi yaşanan ilk hayal kırıklığı oldu. Bu ülkede satranç artık oldukça yaygın, tanınır

hale gelmişken, onun değerce en küçük taşı, mecazi anlamda bile dilimizde yer etmişken filmin Şah Mat ismiyle vizyona girmesinin büyük bir haksızlık olduğu ortada.

Filmde en büyük haksızlık Bobby Fischer'e yapılmış. Onun dünya satrancının zirvesine çıkarken yaşadığı güçlükler yeterince vurgulanmamış. Kendini satranca adanması, hayatında satrançtan başka hiçbir şeye yer kalmaması, satranç için kendisi dâhil hayatındaki her şeyi feda etmesi izleyiciye anlatılamamış.

Filmde bir diğer önemli haksızlık Sovyet satrancına ve Boris Spassky'ye yapılmış. Belli ki yönetmen, geçmişte Mavikale dergisinde tanıttığımız, efsanevi dünya şampiyonlarından Capablanca'nın da boy gösterdiği 1925 yapımı Satranç Ateşi filmi izlememiş. İzlemiş olsaydı, daha o yıllarda satranç sevgisinin soğuk Moskova sokaklarını nasıl ısıttığını, Sovyet halkının satranca nasıl tutkuyla bağlandığını görür, aradan geçen yıllarda bu satranç sevgisinin çalışkan Sovyet halkı tarafından nasıl bir iç deniz haline getirilmiş olabileceğini tahmin edebilirdi. Bunu yapabilmiş olsaydı, bu iç denize adeta karadan yürüttüğü gemisiyle tek başına giren Bobby Fischer'in bu görkemli çıkışının değerini kavrayabilir ve perdede bunun hakkını verebilirdi.

Diyagram 1

```
XABCDEFGH Y
8 - + - + - ♞ - + (
7 ♙ ♙ + - + - ♙ ♙ '
6 - + - ♚ ♙ ♙ - + &
5 + ♙ + - + - + - %
4 - + - + - + - + $
3 ♙ - + ♞ ♙ - + - #
2 - + - + - ♙ ♙ ♙ "
1 + - ♚ - + - + - !
x a b c d e f g h y
```

Boris Spassky - Bobby Fischer
Siyah hamlede.

1... ♙xh2 2.g3 h5 3.♙e2 h4 4.♙f3
♙e7 5.♙g2 h6.fxg3 ♙xg3 7.♙xg3

Fischer filini kaybediyor.

Diyagram 2

```
XABCDEFGH Y
8 - + - + ♙ + - ♞ (
7 + - ♚ - ♚ - ♙ ♙ '
6 - + - + ♙ + - ♙ &
5 ♙ - ♙ - ♚ ♚ + - %
4 ♙ + - ♙ - + - ♙ $
3 + ♙ + ♚ + ♚ + - #
2 - + - + - + ♙ + "
1 + - + - + - ♞ - !
x a b c d e f g h y
```

Bobby Fischer - Boris Spassky
Beyaz hamlede.

1... ♙e4! ♚f6 [1... ♙a7 2.f8+ ♚xg8
3.♙xg8+ ♙xg8 4.♙h7#] 2.♙xg6
gxf6 3.♙xf6 ♙g8 4.♙c4 ♙h8 5.♙f4
1-0

Satranç kavramada yetersizliğini gösteren yönetmen, sıradan seyircinin beğenisi için türbinlere oynuyor ve satranç filmi kimi zaman Balboa ile Ivan Drago arasındaki boks maçını anlatan bir Rocky filmine dönüştürüyor.

William Lombardy (solda, Peter Sarsgaard), Fischer'den kaybettiği bir maçın analizini dinliyor.

Diyagram3

X A B C D E F G H Y
 8 r + - ♖ - t k + (
 7 + - ♜ - + - ♞ ♞ '
 6 - ♞ - + - + - + &
 5 + - + ♞ ♞ n + - %
 4 ♞ ♞ - + - + - + \$
 3 + - + ♞ ♞ - + ♞ #
 2 - + - ♞ - ♞ ♞ + "
 1 ♞ ♞ + - + - ♞ - !
 x a b c d e f g h y

Adsız Rakip - Bill Lombardy Beyaz hamlede dir.

1... ♖d4 2. ♗x d4 ♞x d5 3. ♗x b4 ♗d6
 4. ♗c4 e x d4 5. ♗x d4 ♞e5 6. ♗f
 ♗x f3 7. g x f3 ♞h2+ 8. ♗f1 ♞h1+
 9. ♗e2 ♞x a1 10. ♗x d6 ♗e8+ 11. ♗d2
 ♞e1+ 12. ♗c2 ♞x f2+ 13. ♗c3 ♗e3
 0-1 Rahip William Lombardy farklı bir yol izleyerek kaybetmiştir:
 1... ♗x e3 2. f x e3 e4.

Yönetmenin satranç sahnelerinde ne kadar özenli çalıştığını ilk izlemede ortaya koyabilmek kolay değil. İlk bakışta, Fischer-Spassky maçında oynanan konumlara sadık kalındığı söylenebilir.

Ancak Fischer'in birinci oyunda h2 piyonunu yanlışlıkla aldığı ve fili tuzağa düşünce hemen oyunu terk ettiği örneğinde olduğu gibi, doğru anlatılmayan satranç sahneleri olduğu da hissediliyor. Filmde otuzuncu hamlede bitirilen oyun gerçekte elli altıncı hamleye kadar sürmüştü. İlk bakışta amatörce bir tuzağa düşmüş gibi görünen Fischer'in maça büyük bir kazanma hırsıyla başladığı ve Spassky'nin blöfünü cezalandırmayı amaçladığı açıktır (Diyagram 1).

Film, özellikle maçın altıncı oyununu üstünde yoğunlaşır. Maçın galibini bu oyunun belirleyeceği ileri sürülür. Fischer'in c piyonunu sürerek başlama-sının Spassky'nin bütün ev hazırlığını boşa çıkardığı yorumu yapılır. Oysa açılış kabul edilmeyen vezir gambitine dönüşmüştür. Spassky'nin rakibini alkışladığı bu oyun gerçekten de maçın en iyi oyunlarından biri olarak kabul edilmektedir (Diyagram 2).

Fischer'in Carmine Nigro'dan sonraki antrenörü olan William Lombardy gerçekten bir dönem satranca ara vererek Katolik rahibi olmuş, dünya şampiyonasında Fischer'in isteğiyle sekondantlığını üstlenmiştir. Filmde söz edildiği gibi genç Spassky'ye karşı bir galibiyeti olan William Lombardy ile karşılaşmaların-

da Fischer onun oynadığı bir oyunda kazanç yolu bulmuştur (Diyagram 3).

Bobby Fischer bugüne dek kuşkusuz üstünde en çok tartışılan satranç oyuncusu olmuştur. Bu tartışma beyaz perdeye de büyük oranda yansımıştır. Masum Hamleler (1993), Bobby Fischer Yaşıyor (2009), Ben ve Bobby Fischer (2010), Bobby Fischer için Ağıt (2010), Bobby Fischer Dünyaya Karşı (2011)'dan sonra Şah Mat (2014) bu zincirin son halkası olarak yerini almıştır. Bu kadar çok çabaya karşın Bobby Fischer bütünüyle anlamamış, gizemini korudu.

Film bitiyor, sinema salonu boşalıyor. "Ben de gerçeği arıyorum!" Bobby Fischer'in kendi sesinden duyduğum bu son cümle filmin en vurucu anı. Soğuk Savaş bitmiş, onu daha sıcak, daha kavurucu olanlar izlemiş. Ordunun en cengâveri galip ama mağlup, ayakta ama sendeliyor. Taşlardan oluşan bir dinin yaşlanmış son peygamberi gibi. O kadar soğukta kalmış ki güneşi unutmuş bir ülkede gerçeği arıyor. Kocaman elleriyle her taşı kaldırıp altına bakıyor, satrançtan daha gerçeğini bulamıyor.

Kaynaklar

1. <http://www.imdb.com/title/tt1596345/>
 (Erişim tarihi: 10.10.2016)